

HAVÁRIE NA VODÁCH Z POZICE ČIŽP – ODBORNÝ TEXT

Ohlášení havárie na úseku ochrany vod, posouzení nutnosti výjezdu a práce inspektora držícího služební pohotovost

Podle ustanovení § 112 zákona č. 254/2001 Sb. (vodní zákon) České inspekci životního prostředí (ČIŽP) **přísluší vést centrální evidenci havárií podle § 40** a v rámci vodoprávního dozoru kontrolovat, jak podnikající fyzické nebo právnické osoby dodržují povinnosti stanovené tímto zákonem nebo uložené podle tohoto zákona jí nebo vodoprávními úřady mimo jiné i na úseku havárií ohrožujících jakost vod.

Pro splnění výše uvedených povinností byla na každém Oblastním inspektorátu ČIŽP (dále jen OI) ustanovena tzv. **havarijní služba** – vybraní inspektoři, kteří zajišťují služební pohotovost v souladu se **služebním předpisem č. 9/2015 o služební pohotovosti v ČIŽP**. Činnost inspektorů zabezpečujících služební pohotovost spočívá v přijímání informací o událostech s možným dopadem na životní prostředí (mimořádná událost) prostřednictvím mobilního telefonu zvlášť určeného pro tyto účely. Po přijetí takovéto informace se musí na základě konkrétních skutečností posoudit nutnost a efektivita účasti ČIŽP na řešení mimořádné události na místě. K dispozici pro zabezpečení služební pohotovosti má inspektor, který drží služební pohotovost, po celou dobu své služby pohotovosti jak mobilní pohotovostní telefon, tak služební vozidlo ČIŽP vybavené odpovídajícím vybavením pro výjezd v rámci mimořádné události. Služba pohotovosti se na oblastních inspektorátech ČIŽP drží od 18:00 hodin každého pracovního dne do 06:00 nejbližšího následujícího pracovního dne. Nařizuje ji písemně ředitel OI ČIŽP vždy jednomu inspektorovi a současně mu nařídí službu přesčas, která spočívá ve výkonu služby, tj. řešení mimořádné události na místě, řešení mimořádné události prostřednictvím mobilního telefonu anebo poskytnutí odborné konzultace prostřednictvím mobilního telefonu v době služební pohotovosti. Inspektoři držící havarijní pohotovost jsou proškoleni v řešení mimořádných událostí. O mimořádné události s výjezdem a o jiné vážné mimořádné události informuje inspektor držící službu (telefonicky nebo zasláním SMS) vedoucího příslušného oddělení OI podle řešené problematiky, ředitele OI, tiskového mluvčího ČIŽP a ředitele ČIŽP. Ohlašování havárií na vodách na oddělení ochrany vod ředitelství ČIŽP se provádí podle příslušného služebního předpisu k vedení centrální evidence havárií na vodách podle zákona č. 254/2001 Sb. za každé čtvrtletí do 10. kalendářního dne měsíce následujícího po uplynutí čtvrtletí.

Služební vozidlo určené k výjezdům v rámci mimořádné události je vybaveno kufrem s 2 vstupovým multimetrem (kyslíková sonda v robustním provedení, pH elektroda, sonda pro měření konduktivity) a skleněnými vzorkovnicemi a běžnými plastovými vzorkovnicemi určenými k odběru vzorků. Dále odběrovými nástroji (odběrová tyč, kbelík, lano, atd.), vybavením pro uchovávání vzorků během transportu (autolednice). Vzorkovnice poskytuje akreditovaná laboratoř, kam se naplněné vzorkovnice (vzorky) odevzdávají k analýzám. V neposlední řadě je vozidlo vybaveno ochrannými pracovními pomůckami pro práci inspektora v terénu (gumové holinky, rukavice, ochranné oděvy, helmy, brýle, atd.)

Hlášení havárie ČIŽP ve většině případů probíhá právě prostřednictvím pohotovostního telefonu. **Ohlášení většinou inspektoři obdrží od Hasičského záchranného sboru (dále jen HZS), který je téměř ve 100 % první na místě události a zajišťuje prvotní zásah.** V některých případech havárii na ČIŽP hlásí podniky Povodí nebo příslušný vodoprávní úřad. Z vodního zákona (ust. § 41 odst. 2) vyplývá povinnost tomu, kdo způsobí nebo zjistí havárii kontaktovat nejprve HZS, Policii ČR nebo příslušného správce povodí. Ti na základě zvážení kontaktují následně vodoprávní úřad a ČIŽP.

Menší část hlášení je od veřejnosti. V těchto případech je nutná podrobná analýza telefonátu, zda se opravdu jedná o havárii (příklady: jako havárie ohlášena rezavá voda z vodovodního kohoutu, zápach z činnosti zemědělců, události, které se staly např. před měsícem a jde spíše o podněty, apod.).

Po přijetí telefonátu zjišťuje inspektor podrobnosti, jako místo, datum a čas zjištění havárie, čas vzniku havárie a příčinu havárie, jsou-li známy, označení původce havárie, je-li znám, zda havárie ohrožuje vodní tok nebo podzemní vody či přímo jímací území nebo odběr lázeňských vod a projevy havárie (například olej, pěna na vodě, uhynulé ryby, zápach, rozbitá autocisterna v poli, protržená hráz odkaliště, neobvyklý výtok z kanalizace), pokud je známo i druh a pravděpodobné množství uniklé závadné látky. Ne všechny ohlášené havárie jsou haváriemi ve smyslu vodního zákona z důvodu nepatrného rozsahu bez dopadu na jakost vod. Inspektor se musí telefonicky vyptat i na to, zdali je přítomen vodoprávní úřad, respektive, komu byla havárie nahlášena, kdo z dotčených orgánů je přítomen. Pokud je havárie hlášena HZS inspekci, dalším telefonátem se inspekce snaží kontaktovat příslušný vodoprávní úřad (VPÚ). **Pokud je VPÚ na místě a nevyžádá si účast, ČIŽP nevyjíždí**, pouze přislíbí pomoc (odborné konzultace, kontakty) pokud bude třeba. Pokud si VPÚ vyžádá spoluúčast či pomoc k řešení havárie, ČIŽP na místo vyjede a pomáhá dle instrukcí. Pokud HZS telefonem ohlásí havárii a sdělí, že VPÚ není přítomen (ať už z jakéhokoliv důvodu), provede inspekce přípravu k výjezdu (nabere ochranné pracovní prostředky, seznámí se s mapovými podklady lokality a provede případně další nutné kroky před výjezdem, včetně případných telefonických konzultací a s VPÚ se snaží i nadále telefonicky spojit) a k nahlášené havárii vyjíždí. Vzdálenost k místu mimořádné události se liší, v některých případech může jít přes 100 km, neboť některé OI mají v působnosti 2 kraje. Podle situace na místě pak posoudí neoptimálnější postup, a přestože zneškodňování havárií přísluší VPÚ, tak pokud VPÚ není přítomen a vyžaduje-li to situace, tak inspekce jej „zastoupí“ v tom smyslu, že inspektor zahájí nutné kroky ke zjištění původce havárie, odstranění příčin havárie a eliminaci následků havárie **a nadále se snaží VPÚ kontaktovat**. Pokud je k dispozici havarijní plán, postupuje se podle něho. V mnoha případech havárie na toku však není původce ani zdroj znečištění ihned znám a havarijní plán logicky není k dispozici.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že role VPÚ je stěžejní, s ohledem na skutečnost, že VPÚ detailně zná místní situaci, má přehled o všech vyústěních do toku, a to včetně znečišťujících látek, které jsou z těchto výustí povoleny vypouštět, a rovněž zná přístupové cesty k těmto vyústěním do toku, popř. je schopen na základě znalosti místní situace identifikovat místa, kde mohlo dojít ke znečištění toku mimo výusti.

Je třeba zdůraznit, že na rozdíl od inspekce mají VPÚ předem smluvně zajištěné sanační firmy, které na základě úřadem uložených nápravných opatření provedou sanační práce, které jsou následně vymáhány po původci havárie. HZS zde má úlohu pouze provedení základních zajišťovacích prací v rámci zásahu (například postavení norné stěny, odklizení znečištěné silnice, atd.). K realizaci nápravných opatření disponuje každý krajský úřad dle ust. § 42 odst. 4 v rámci svého rozpočtu zvláštním účtem ve výši 10 mil. Kč.

Zákon stanoví, že **havárií je mimořádné závažné zhoršení nebo mimořádné závažné ohrožení jakosti povrchových nebo podzemních vod**. Za havárii se vždy považují případy závažného zhoršení nebo mimořádného ohrožení jakosti povrchových nebo podzemních vod ropnými látkami, zvláště nebezpečnými látkami, popřípadě radioaktivními zářiči a radioaktivními odpady, nebo dojde-li ke zhoršení nebo ohrožení jakosti povrchových nebo podzemních vod v chráněných oblastech přirozené akumulace vod nebo v ochranných pásmech vodních zdrojů. Jedná se tedy o náhlé události.

Je důležité, aby inspektor držící havarijní pohotovost optimálně již během telefonátu rozlišil havárii s významným negativním dopadem na životní prostředí (navrtávky produktovodu, úniky chemických látek s velkým úhynem ryb, úniky velkých objemů znečišťujících látek apod.). K takovým haváriím inspektoři vždy vyjedou. **Přesná hranice rozlišení, zda se vůbec o havárii ve smyslu ustanovení § 40 vodního zákona jedná, nebo zda jde o havárii, která má již charakter krizové situace, není žádným prováděcím předpisem definována, vychází se pouze z ustanovení zákona o vodách**. Z tohoto důvodu pohotovostní službu drží pouze služebně starší inspektoři s dostatkem zkušeností s mimořádnými situacemi. Je však velmi obtížné podle prvních příznaků odhadnout možný další vývoj a rozsah havárie. Každá havárie má svůj specifický průběh. Pokud se jedná o havárii, která již má charakter krizového stavu dle zákona o krizovém řízení (narušení kritické infrastruktury nebo jiné nebezpečí, při nichž je vyhlášen stav nebezpečí, nouzový stav nebo stav ohrožení státu, ohrožení zdraví osob, velké škody na životním prostředí (dále jen ŽP), měl by být zahájen postup řízení dle krizového stavu. S tím se však inspektoři setkávají velmi zřídka.

Inspekce není složkou integrovaného záchranného systému. Základními složkami integrovaného záchranného systému jsou Hasičský záchranný sbor ČR, jednotky požární ochrany zařazené do plošného pokrytí kraje jednotkami požární ochrany, poskytovatelé zdravotnické záchranné služby a Policie ČR. **ČIŽP poskytuje při záchranných a likvidačních pracích odbornou pomoc na vyžádání.**

Pokud jsou inspektoři jediní přítomní z oblasti ochrany životního prostředí na místě, snaží se na základě svých zkušeností přispět co nejlépe ke zvládnutí havárie, zaměřují se ve spolupráci s HZS zejména na:

- 1. zamezení šíření kontaminace**
- 2. eliminace negativních vlivů na ŽP**
- 3. zjištění kontaminantu a nalezení zdroje kontaminace (monitoring kvality vod)**

V případě většiny havárií se jedná o únik látek, u kterých lze vysledovat zdroj kontaminace (např. barviva, ropné látky, rovněž charakteristické je znečištění ze zemědělských

provozů). V letních měsících se často objevují havarijní situace spojené s masivním úhynem ryb související s úbytkem kyslíku v nádržích a rybnících v důsledku nepříznivých přírodních procesů (eutrofizace, přemnožení sinic apod.). Tyto situace je potřeba v terénu rozlišit od havárii způsobených chemickými látkami.

Specifické a mimořádné jsou havárie způsobené látkou bez barvy a zápachu – než se vytipuje rozsah analýz, může být kontaminační mrak již naředěn a migruje dále po proudu. Během havarijního zásahu je velmi obtížné až nereálné, aby se ihned odebraly vzorky ze všech výustí na toku (např. v délce několika km s mnoha výustěmi), protože v havarijním vozidle není možné převážet větší množství skleněných vzorkovnic (na jeden vzorek je potřeba odebrat minimálně 1 l vody, ale i třeba 5 l). Velká havárie (svými důsledky na úhyn ryb), kdy není možno na první pohled identifikovat kontaminant, se stane cca 1 x 10 let) a není možné dopředu vozit dostatek vzorkovnic z inertního materiálu (které by se do vozidla nevešly) pro tento ojedinělý případ.

Vzhledem k velké územní působnosti ČIŽP nemá, a nemůže mít ani inspektor řešící havarijní situaci, místní znalost terénu a všech legálních i nelegálních výustí (tuto znalost obvykle má, nebo by měl mít vodoprávní úřad). Rovněž neexistuje ani žádná databáze výustí či mapové podklady, ze kterých by bylo možné informace čerpat. V této souvislosti je třeba zmínit, že na jeden kraj připadá přibližně 5 inspektorů ochrany vod (včetně nově přijatých inspektorů).

Naprosto mimořádné je šetření havárii v nočních hodinách (jsou hlášeny relativně často), kdy úplný monitoring toku je velmi obtížný až nemožný a je potřeba vyčkat do dalšího dne. Inspektoři se setkávají s mnoha různými haváriemi a nelze dát přesný návod na řešení všech mimořádných událostí. V obecné rovině inspektoři postupují tak, jak je výše uvedeno.

Údaje, které získá Česká inspekce životního prostředí v rámci protihavarijního zásahu, a další údaje od vodoprávního úřadu, Policie České republiky, zasahujících jednotek požární ochrany České republiky, správce povodí a osob zúčastněných na zneškodňování havárie, jsou podkladem pro centrální evidenci havárií.

Odběr vzorků

Inspektoři drží havarijní pohotovost jsou proškoleni v oblasti vzorkování. Snahou je zadávat vzorky k dosažení cíle (zjištění znečišťující látky, eliminace negativních vlivů na ŽP a zjištění původce, zdroje kontaminace), a to od běžného rozsahu v prvním sledu k rozsáhlejším speciálním analýzám. Proto je zjištění neznámé látky někdy záležitostí vícedenní a je v mnoha případech stěžejní pro možnost následného zjištění původce havárie.

Školení v řešení mimořádných událostí pro ČIŽP provádí odborné firmy, Forsapi s.r.o., příp. VÚV T. G. Masaryka. Obsah školení je postaven na legislativě, která se dotýká mimořádných událostí. Obsah školení o odběrech vzorků vychází z obsahu norem, které jsou však jen doporučené. Jsou to např. ČSN EN ISO 5667-6 Odběr vzorků z řek, ČSN ISO 5667-10 Pokyny pro odběr vzorků odpadních vod, ČSN ISO 5667-11 Odběr vzorků podzemních vod a další.

V normách je uvedeno, jakými principy se řídí výběr vzorkovnice, a kdy se musí použít pouze skleněné vzorkovnice (tuky, oleje, uhlovodíky, tenzidy, pesticidy a jiné látky, které by mohly s plastovou vzorkovnicí reagovat a zničit odebraný vzorek). Inspektor odebírající vzorek musí rozhodnout o místě odběru tak, aby místo reprezentovalo zkoušenou vodu, respektive aby odběr splnil cíl, pro který se vzorkování provádí. Účel vzorkování určuje výběr místa odběru.

Při mimořádných událostech se odebírají pouze prosté vzorky. Odběr vzorku provádí inspektor do vzorkovnic, a to jen ručně (v případě mimořádných událostí z mělkých vod broděním v řece), většinou z cca 30 cm pod hladinou. Vzorkovnice se ve většině případů se plní po hrdlo. Pokud je ve vzorkovnici rozpouštědlo, plní ji inspektor jen po hrdlo. Vzorek musí být řádně označen, zejména: bod odběru, název bodu odběru, datum odběru, čas odběru. O odběru vzorku se sepíše Protokol o odběru vzorku (formulář) s případným náčrtem s přesným určením místa odběru. V případě potřeby jsou odebírány i vzorky uhynulých ryb či kalů. S nimi je nakládáno obdobně.

Z praxe je třeba uvést, že odběr jednoho bodového vzorku vody v terénu průměrně trvá cca 30 až 40 minut. Do tohoto času je zahrnuto od příjezdu:

- Vybavení se ochrannými pracovními pomůckami
- Přichystání odběrové a měřicí sady včetně vzorkovnic
- Vytipování vhodného místa odběru (může být spojen s přesunem včetně všeho vybavení v nepřístupném terénu až několik set metrů)
- Provedení terénního měření (kyslík, pH, vodivost)
- Samotný odběr vzorku a zapečetění vzorkovnic
- Uložení vzorků do chladničky
- Očištění odběrové a měřicí sady
- Sepsání protokolu o odběru vzorku

Dle situace inspektor na místě odběru vzorku provádí orientační měření množství kyslíku, pH a vodivosti pomocí přenosného multimetru. Významné je zejména zjištění množství rozpuštěného kyslíku ve vodách, které může indikovat i úhyn ryb v důsledku nepříznivých přírodních procesů.

Služební pohotovost vykonává jeden inspektor. Z tohoto důvodu je odběr vzorků poměrně náročný proces. Existují zde i pracovní bezpečnostní rizika, kterým jedna osoba čelí jen obtížně (pád, uklouznutí, utonutí, poškození techniky), proto **je žádoucí součinnost HZS.**

Naplněné, označené **vzorkovnice přechovává inspektor v chladu a co nejdříve je povinen je dopravit do akreditované laboratoře**, která provede jejich konzervaci a dle certifikovaných metod provede požadovanou analýzu.

Je třeba zdůraznit, že ČIŽP nedisponuje svojí akreditovanou laboratoří. Vzorky jsou předávány externím laboratořím. Zejména o víkendech není reálné, že by požadované analýzy byly zahájeny IHNEP po předání, ale mnohdy je to až v následující pracovní den laboratoře (prodleva až 2 dny), což komplikuje a zdržuje určení původce havárie. Mýlná je představa veřejnosti, že službu konající inspektor odebere vzorky ze všech výustí, které jsou do zasaženého toku řeky zaústěny (např. v délce několika desítek km) nebo že

má povinnost na náklady ČIŽP nechat analyzovat vzorky, které hrubě a zásadně neodpovídají požadavkům na odběr vzorků a které mu nutí ten, kdo je ani neodebral (zprostředkovatel). Nelze pominout ani riziko záměrného zmanipulování vzorku předávající osobou.

Jak je uvedeno již výše, **HZS je vždy na místě** a má možnost odebírat vlastní vzorky a dávat analyzovat do jimi vybrané laboratoře. Inspekce není zásahovou jednotkou ani součástí IZS a podle platného vodního zákona není ani subjektem, který řídí tzv. zmáhání havárie. Každý **VPÚ má podle zákona řídit práce** při zneškodňování havárií a rovněž jako HZS si **může odebírat vlastní vzorky a tyto vzorky a případně i vzorky odebrané od jiných subjektů, pokud uzná za vhodné, nechat na své náklady analyzovat.** Pokud je vyhlášen krizový stav, jsou složky integrovaného záchranného systému povinny řídit se příkazy velitele zásahu, popřípadě pokyny starosty obce s rozšířenou působností, hejtmana kraje, v Praze primátora hlavního města Prahy nebo Ministerstva vnitra, pokud provádějí koordinaci záchranných a likvidačních prací.

RNDr. Zdeňka Vaňková
vedoucí oddělení ochrany vod ČIŽP

Ing. Lukáš Kůs
ředitel odboru technické ochrany a integrované prevence